

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРИМУСОВИХ ЛІЦЕНЗІЙ НА ВИНАХОДИ (КОРИСНІ МОДЕЛІ)

Юрків Р. О.,
*аспірант кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

У статті досліджувалися теоретичні питання щодо становлення та розвитку інституту примусових ліцензій на винахід (корисну модель). Здійснено аналіз законодавства щодо регулювання цих відносин. Проаналізовано теоретичні позиції з предмету дослідження. Встановлено, що національне законодавство про примусові ліцензії почало формуватися у 1992 р., однак його найбільш значний розвиток припав на 2000–2003 р., коли в законі було закріплено кілька видів примусових ліцензій, які застосовуються і на даний час.

В статье исследовались теоретические вопросы становления и развития института принудительных лицензий на изобретение (полезную модель). Осуществлен анализ законодательства по регулированию этих отношений. Проанализированы теоретические позиции по предмету исследования. Установлено, что национальное законодательство о принудительных лицензиях начало формироваться в 1992 году, однако его наиболее значительное развитие пришлось на 2000–2003 гг., когда в законе было закреплено несколько видов принудительных лицензий, которые применяются и в настоящее время.

The article is devoted to theoretical positions about the formation and development of the institute of compulsory licenses for an invention (utility model). The analysis of legislation on the regulation of these relations was done. The theoretical positions on the subject of research are analyzed. It was established that the national legislation on compulsory licenses began to be formed in 1992, but its most significant development occurred in 2000–2003, when several types of compulsory licenses were imposed in the law, which have been applied to the present time.

Ключові слова: інтелектуальна власність, ліцензія, винахід, корисна модель, використання, уряд.

Постановка проблеми. Примусове ліцензування в Україні, що опосередковує передання майнових прав інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі, є важливим правовим інститутом. Важливість відповідного правового регулювання зумовлена тим, що видача примусової ліцензії відбувається без згоди власника патенту, але у визначених законом випадках. Видача примусової ліцензії компетентним органом фактично нівелює виняткове право патентовласника щодо надання дозволу на використання належного йому об'єкта патентного права. Саме тому порядок такого ліцензування повинен бути чітко унормований та повинен відображати певний баланс інтересів як власника патенту (іншої особи, якій належать майнові права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель), так і користувача. Окрім того, підлягають врахуванню й інтереси суспільства загалом, адже одним з випадків примусового ліцензування є надання дозволу на використання винаходу (корисної моделі) з метою забезпечення інтересів суспільства загалом.

Розвиток національного законодавства щодо регулювання примусового ліцензування об'єктів патентного права також пройшов кілька етапів, і сьогодні відповідне законодавство також потребує подальшого вдосконалення відповідно до європейських стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми примусового ліцензування у сфері промислової власності не були предметом спеціальних наукових досліджень. Окремі питання правової природи та видів примусових ліцензій на винаходи (корисні моделі) розглядаються в науковій літературі, зазвичай у підручниках та посібниках з права інтелектуальної власності [1; 2; 3; 4]. Тому

тематика щодо становлення та розвитку правового регулювання щодо примусового передання прав на винаходи (корисні моделі) є актуальною.

Метою статті є характеристика становлення та розвитку законодавства щодо примусового ліцензування винаходів, корисних моделей, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання досліджуваних відносин.

Виклад основного матеріалу. Інститут примусових ліцензій притаманний патентному праву. Отже, норми щодо примусового ліцензування застосовуються лише щодо винаходів, корисних моделей, промислових зразків та інших об'єктів патентного права. Також примусове ліцензування притаманне й об'єктам селекційних досягнень (наприклад, сорти рослин).

Примусова ліцензія – це дозвіл, що видається без згоди патентовласника компетентним державним органом (судом, Кабінетом Міністрів України) зацікавленій особі на використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка. Такі ліцензії видаються, якщо виникає необхідність використання об'єкта промислової власності у життєво важливих для суспільства галузях (національна безпека, охорона здоров'я, захист навколишнього середовища та ін.). Ці ж органи визначають у своєму рішенні обсяг такого застосування, термін дії дозволу, розмір і порядок виплати винагороди власнику патенту.

Необхідність примусового ліцензування у цій сфері зумовлена або суспільними потребами, або безпідставною відмовою правовласника надати дозвіл на таке використання певного об'єкту права промислової власності.

12 вересня 1924 р., коли Україна була вже у складі СРСР, ЦВК і РНК СРСР прийняли Положення про патенти на винаходи, за яким патент став єдиною формою охорони винахідницьких прав. Було встановлено, що патенти видають на нові винаходи, які допускають промислове використання. Патент на винаходи видавали на 15 років, його можна було вільно відчужувати та передавати для використання іншій особі на розсуд патентоволодільця. Держава залишала за собою право, у разі неможливості отримати добровільну згоду патентоволодільця, примусово відчужувати патент на свою користь у межах потреб державних підприємств і установ із виплатою патентоволодільцеві певної винагороди [2, с. 91].

Після здобуття Україною незалежності у 1991 р. розпочалося становлення національного законодавства у різних сферах. Не стала винятком і сфера інтелектуальної власності. У 1992 р. Указом Президента України було затверджено Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні [5].

Це Тимчасове положення було прийнято з метою забезпечення правової охорони об'єктів промислової власності, раціоналізаторських пропозицій і ефективного функціонування єдиної патентної системи в Україні до прийняття відповідного законодавства. Щодо примусових ліцензій у цьому Тимчасовому положенні був п. 47, відповідно до якого в інтересах оборони України і громадського порядку Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) має право дозволити використання винаходу без згоди власника патенту з виплатою йому грошової компенсації, що відповідає ринковій ціні ліцензії; спори про розмір компенсації вирішуються Апеляційною радою.

Другою визначальною датою для становлення українського законодавства щодо інтелектуальної власності стало 15 грудня 1993 року. В цей день були ухвалені кілька законів щодо охорони прав промислової власності, а саме Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» № 3687-XII, Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» № 3688-XII, Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» № 3689-XII, Закон України «Про племінну справу у тваринництві» № 3691-XII.

У Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» в редакції від 15.12.1993 р. містилося не багато правових норм щодо примусового ліцензування. Зокрема, ст. 24 Закону («Примусове відчуження прав») містила норми, що визначали лише один випадок отримання ліцензії на використання винаходу в примусовому порядку. Йдеться про ту ж підставу примусового ліцензування, що була наведена у Тимчасовому положенні про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні. Зокрема, лише КМУ міг, виходячи із суспільних інтересів та інтересів національної безпеки, дозволити використання винаходу (корисної моделі) без згоди власника патенту, але з виплатою йому відповідної компенсації. При цьому у разі виникнення спорів щодо умов видачі дозволу і виплати компенсації та її розміру вони повинні були вирішуватися у судовому порядку, а не Апеляційною радою, як було вказано у Тимчасовому положенні.

У 2000 р. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» було викладено у новій редакції [6]. Правове регулювання примусового ліцензування було суттєво вдосконалено, оскільки на відміну від редакції закону 1993 р. було розширено підстави видачі примусових ліцензій. Так, ст. 30 цього закону передбачала примусове відчуження прав на винахід (корисну модель) у таких випадках:

– у разі невикористання чи неповного використання винаходу (корисної моделі) протягом трьох років від дати публікації відомостей про видачу патенту або від дати, коли використання винаходу (корисної моделі) було припинено;

– у разі, якщо винахід (корисна модель) власника пізніше виданого патенту призначений для досягнення іншої мети або має значні техніко-економічні переваги і не може використовуватися без порушення прав власника раніше виданого патенту;

– у разі необхідності дотримання інтересів суспільства та за умови воєнного та надзвичайного стану за рішенням КМУ.

Як бачимо, перелік випадків примусового ліцензування було суттєво розширено. А саме було додано дві нові підстави видачі примусових ліцензій. Хоча незрозуміло, чому ці норми не були прийняті раніше, оскільки ще Закон СРСР «Про винаходи в СРСР» (який діяв на території України протягом 1991 р.) містив таку підставу примусового ліцензування, як невикористання винаходу. Зокрема, відповідно до ст. 25 цього закону за умови невикористання або недостатнього використання винаходу на території СРСР протягом п'яти років з дати внесення винаходу до Державного реєстру винаходів СРСР та після закінчення цього строку особа, яка бажає і готова використовувати винахід, за неможливості укладення з патентовласником ліцензійного договору може звернутися з позовом до Патентного суду СРСР про надання йому примусової невиключної ліцензії з зазначенням меж використання винаходу, розміру, строку та порядку платежів [7].

Ця норма з урахуванням певних редакційних правок могла бути перенесена в законодавство України ще раніше, не чекаючи комплексних змін в законодавстві (а саме викладення Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» в новій редакції у 2000 р.).

Слід звернути увагу також і на покликання законодавця того часу на існування Патентного суду СРСР як спеціалізованого суду щодо вирішення вказаної категорії справ. В Україні такий спеціалізований суд було передбачено на законодавчому рівні лише у 2016 р. в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 2 ст. 31 Закону) [8]. І тільки Господарський процесуальний кодекс України (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р. [9]) передбачив процесуальні особливості розгляду справ інтелектуальної власності цим судом, який сьогодні перебуває лише у стадії формування).

До речі, Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода TRIPs) 1994 р. також передбачала умови та випадки примусового ліцензування [10].

Угода про торговельні аспекти інтелектуальної власності у ст. 31 передбачає: «Якщо законодавство Члена дозволяє інше використання (7) об'єкта патенту без дозволу власника прав, включаючи використання урядом або третіми сторонами з дозволу уряду, повинні враховуватися наступні положення: (7) «Інше використання» означає використання інше, ніж дозволене за Статтею 30 цієї Угоди».

Законом № 850-IV від 22.05.2003 р. було внесено окремі зміни до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», в тому числі і щодо примусового ліцензування. Однак ці зміни, на нашу думку, мали редакційний характер. Зокрема, у ч. 1 ст. 30 закону було вилучено положення про те, що у разі невикористання винаходу в судовому порядку вирішується питання про надання дозволу на використання винаходу (корисної моделі) *на умовах невиключної ліцензії*. Водночас було додано норму про те, що попри видачу примусової ліцензії в судовому порядку, право власника патенту надавати дозволи на використання винаходу (корисної моделі) не обмежується. Тому ці зміни не мали концептуального визначального характеру для становлення досліджуваного інституту.

Водночас цей же Закон України № 850-IV від 22.05.2003 р. вніс кардинальні зміни до примусового ліцензування винаходів, корисних моделей з урахування публічних інтересів. Так, якщо до 2003 р. Уряд міг видавати такі примусові ліцензії з огляду на інтереси суспільства та за умови воєнного та надзвичайного стану без конкретизації цих інтересів, то законодавчі зміни 2003 р. дещо змінили підстави та умови такого ліцензування.

Зокрема, ч. 3 ст. 30 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» була викладена в редакції, яка містила конкретизацію змісту поняття «інтереси суспільства», які включали в себе, зокрема, забезпечення здоров'я населення, екологічної безпеки тощо. Окрім того, було встановлено умови видачі КМУ примусового дозволу на використання винаходу, корисної моделі:

- враховуються конкретні обставини справи;
- обсяг і тривалість такого використання визначаються метою наданого дозволу, і у випадку напівпровідникової технології воно має бути лише некомерційним використанням органами державної влади чи виправленням антиконкурентної практики за рішенням відповідного органу державної влади;
- власник патенту має право і надалі надавати дозволи на використання винаходу (корисної моделі);
- неможливість передання права на таке використання винаходу (корисної моделі), крім випадку, коли це право передається разом з тією частиною підприємства чи ділової практики, в якій здійснюється це використання (наприклад, відчуження майнового комплексу підприємства);
- використання (корисної моделі) дозволяється переважно для забезпечення потреб внутрішнього ринку;
- власника патенту слід проінформувати про прийняття рішення про надання такого дозволу на використання винаходу (корисної моделі) одразу, як це стане практично можливим;

– дозвіл на використання (корисної моделі) скасовується за умови, якщо перестають існувати обставини, через які його видано;

– власник патенту має право на отримання адекватної грошової компенсації (винагороди) відповідно до економічної цінності винаходу (корисної моделі).

Ці законодавчі зміни суттєво конкретизували один з видів примусових ліцензій (умови видачі, умови використання ліцензії, сплати винагороди тощо).

Також вказаний вище закон 2003 р. унормував примусове ліцензування використання секретного винаходу (корисної моделі) за умов, коли особа, що має дозвіл доступу до цього винаходу (корисної моделі) від Державного експерта, не може досягти із власником такого патенту згоди щодо видачі ліцензії. У такому разі підлягає застосуванню підхід, описаний вище (надання примусової ліцензії за рішенням КМУ).

У 2004 р. набули чинності ЦК України і ГК України, базові акти цивільного та господарського законодавства. Однак у цих кодексах не було згадки про випадки та умови примусового ліцензування винаходів, корисних моделей та промислових зразків.

Наступні і останні до сьогодні законодавчі зміни, які стосувалися примусового ліцензування винаходів і корисних моделей, були прийняті Законом № 1256-VI від 14.04.2009 р., яким було внесено зміни у ч. 3 ст. 30 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» в частині розширення чітко визначених законом підстав для прийняття рішення уряду про примусове ліцензування. Так, до поняття «інтереси суспільства» було додано складник «забезпечення оборони держави».

Варто зазначити, що ст. 30 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» називається «Примусове відчуження прав на винахід (корисну модель)». Поняття «відчуження» являє собою перехід права власності, а у вказаній статті перехід права власності не відбувається. У цій статті йдеться про певне обмеження прав на винахід (корисну модель). Тому вважаємо, що термін «відчуження» не є коректним у даному випадку і вищезазначений закон потребує внесення змін. Пропонуємо змінити назву ст. 30 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» і назвати – «Примусове обмеження прав на винахід (корисну модель)».

Окрім законів, звертаємо увагу і на підзаконні акти, які також є регуляторами досліджуваних відносин. Так, серед важливих чинних на сьогодні підзаконних актів відзначаємо Постанову КМУ від 14 січня 2004 р. № 8 «Про затвердження Порядку надання Кабінетом Міністрів України дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі) чи зареєстрованої топографії інтегральної мікросхеми». Ця Постанова КМУ скасувала два попередні регулятори даних правовідносин, а саме постанову КМУ від 29 липня 1994 р. № 516 «Про порядок надання дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі) чи запатентованого промислового зразка без згоди власника патенту, але з виплатою йому відповідної компенсації» та постанову КМУ від 6 квітня 1998 р. № 444 «Про Порядок надання Кабінетом Міністрів України дозволу на використання винаходу (корисної моделі), промислового зразка чи топографії інтегральної мікросхеми без згоди власника прав на них, але з виплатою йому відповідної компенсації».

Цей Порядок, затверджений вказаною вище Постановою від 14 січня 2004 р. № 8, визначає процедуру розгляду клопотання про надання Кабінетом Міністрів України дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі) чи зареєстрованої топографії інтегральної мікросхеми без згоди власника відповідного патенту (свідоцтва), але з виплатою йому компенсації [11]. Водночас дія вказаного Порядку не поширюється на процедуру надання КМУ дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі), що стосується лікарського засобу. Звертаємо увагу на існування спеціального правового регулювання у сфері примусового ліцензування винаходів та корисних моделей у сфері охорони здоров'я.

Зокрема, відповідно до ч. 14 ст. 9 Закону України «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 р., з метою забезпечення здоров'я населення під час реєстрації лікарського засобу Кабінет Міністрів України відповідно до закону може дозволити використання запатентованого винаходу (корисної моделі), що стосується такого лікарського засобу, визначений ним особі без згоди власника патенту [12]. На виконання цієї норми КМУ було прийнято Постанову від 4 грудня 2013 р. № 877, якою було затверджено Порядок надання Кабінетом Міністрів України дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі), що стосується лікарського засобу [13]. Цей Порядок є спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює відносини щодо надання примусових ліцензій на використання винаходів (корисних моделей) з метою забезпечення охорони здоров'я населення, у тому числі протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним хворобам. Сфера охорони здоров'я є єдиною сферою, яка має спеціальне правове регулювання щодо примусового ліцензування об'єктів патентного права. Водночас погоджуємося з позицією, яка висловлена у науковій літературі, що основним принципом патентного права у сфері обігу лікарських засобів є дотримання балансу приватних інтересів патентовласника та публічних інтересів держави у сфері охорони здоров'я [14, с. 19].

Для розвитку законодавства щодо примусового ліцензування винаходів та корисних моделей має також важливе значення і роз'яснення вищих судових інстанцій. Так, заслуговує на увагу Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17.10.2012 року [15]. У первісній редакції в ній не було згадки про жодні проблемні аспекти правозастосування щодо примусових ліцензій. Водночас змінами 2014 р. Постанову доповнено пунктом 83-1 [16], у якому вказано про базовий принцип, що забезпечує патентування винаходів. Зокрема, відповідно до цього принципу будь-яка особа, яка використовує запатентований винахід без дозволу власника патенту, здійснює протиправні дії (за виключенням випадків, прямо передбачених чинним законодавством).

При цьому, як наголошував Вищий господарський суд України у цій постанові, підходи до видачі примусових ліцензій можуть відрізнятися залежно від змісту національного законодавства, яке може передбачати видачу примусових ліцензій в будь-який час, коли виникає ситуація залежності, або може вимагати (як це передбачено частиною другою статті 30 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»), щоб залежний патент був призначений для досягнення іншої мети, ніж домінуючий патент, або становив собою істотне технічне поліпшення порівняно з винаходом, заявленим у домінуючому патенті. Ця остання умова сприяє недопущенню зловживань заявників, які подають заявки на незначні винаходи з єдиною метою – мати право, завдяки примусовій ліцензії, використовувати важливий винахід. Це роз'яснення є важливим з точки зору правозастосування, оскільки у ньому наголошено на важливості недопущення зловживань щодо видачі примусових патентів для використання незначних винаходів.

Історія використання примусових ліцензій на об'єкти промислової власності з метою забезпечення інтересів суспільства та захисту здоров'я населення налічує багато років. Так, з 1941 р. до 1959 р. у Сполучених Штатах Америки було видано 107 примусових ліцензій [17]. З 1950 р. до 1972 р. у Великій Британії було заявлено 76 і видано 21 примусову ліцензію [18]. Новітня світова практика має також належну статистику. Станом на 1997 р. у Сполучених Штатах Америки було видано близько 1 500 примусових ліцензій. Примусові ліцензії протягом багатьох років видавалися урядами та судовими органами різних держав світу, зокрема, країнами Європейського Союзу, Північної та Південної Америки, Азії, Африки, що свідчить про неабияку необхідність інституту примусового ліцензування об'єктів промислової власності.

Ще одним ключовим моментом становлення та вдосконалення законодавства України про примусові ліцензії слід вважати прийняття Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Зокрема, ст. 212 Угоди передбачає охорону винаходів у галузі біотехнологій [19]. У ч. 11 цієї статті йдеться про обов'язкове перехресне ліцензування. Вказані положення повинні бути імplementовані в національне законодавство України, оскільки повага до прав інтелектуальної власності є умовою європейської інтеграції України.

Висновки. Необхідність примусового ліцензування зумовлена або суспільними потребами, або безпідставною відмовою правовласника надати дозвіл на таке використання певного об'єкту права промислової власності. Після здобуття Україною незалежності у 1991 р. розпочалося становлення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності. У 1992 р. Указом Президента України було затверджено Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні, яке містило елементи правового регулювання досліджуваних відносин.

У Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» в редакції від 15.12.1993 р. також містилося не багато правових норм щодо примусового ліцензування. Зокрема, ст. 24 Закону («Примусове відчуження прав») містила норми, що визначали лише один випадок отримання ліцензії на використання винаходу в примусовому порядку.

У 2000 р. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» було викладено у новій редакції, і правове регулювання примусового ліцензування було суттєво вдосконалено, оскільки на відміну від редакції закону 1993 р. було розширено підстави видачі примусових ліцензій.

Закон України № 850-IV від 22.05.2003 р. вніс кардинальні зміни до примусового ліцензування винаходів, корисних моделей з урахування публічних інтересів. Так, якщо до 2003 р. Уряд міг видавати такі примусові ліцензії з огляду на інтереси суспільства та за умови воєнного та надзвичайного стану без конкретизації цих інтересів, то законодавчі зміни 2003 р. конкретизували підстави та умови такого ліцензування.

Сьогодні єдиною сферою, яка має спеціальне правове регулювання щодо примусового ліцензування об'єктів патентного права, є сфера охорони здоров'я.

Література:

1. Яворська О.С., Мартин В.М., Тарасенко Л.Л. та ін. Інтелектуальне право України : підручник. Тернопіль : Підручники і посібники. 2016. 608 с.
2. Орлюк О.П., Андрощук Г.О., Бутнік-Сіверський О.Б. та ін. Право інтелектуальної власності : Академічний курс. Підруч. для студ. вищих навч. закладів. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.
3. Еннан Р.Є., Кулініч О.О., Мазуренко С.В. та ін. Право інтелектуальної власності : навчальний посібник. Київ : Алерта. 2016. 492 с.
4. Коссак В.М., Якубівський І.Є. Право інтелектуальної власності. Підручник. Київ : Істина. 2007. 208 с.
5. Про Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні: Указ Президента України від 18.09.1992 р. № 479/92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/92/conv> (дата звернення: 19.04.2019).
6. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 11.07.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12/ed20000711/conv> (дата звернення: 19.04.2019).
7. Про винаходи в СРСР: Закон СРСР від 31.05.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2213400-91/conv> (дата звернення 19.04.2019).
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 19.04.2019).
9. Господарський процесуальний кодекс України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/print> (дата звернення: 19.04.2019).
10. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15.04.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018 (дата звернення: 19.04.2019).
11. Порядок надання Кабінетом Міністрів України дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі) чи зареєстрованої топографії інтегральної мікросхеми: затв. Постановою КМУ від 14.01.2004 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2004-%D0%BF> (дата звернення 19.04.2019).
12. Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.04.2019).
13. Порядок надання Кабінетом Міністрів України дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі), що стосується лікарського засобу: затв. Постановою КМУ від 04.12.2013 р. № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2013-%D0%BF> (дата звернення: 19.04.2019).
14. Бааджи Н.П. Примусове ліцензування лікарських засобів в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Випуск 24. Том 2. С. 18–22.
15. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17.10.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12> (дата звернення: 19.04.2019).
16. Постанова Вищого господарського суду України № 6 від 10.07.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12> (дата звернення: 19.04.2019).
17. Finnegan, Marcus (1977). The folly of compulsory licensing. *Licensing Executive Society (LES)*, June, 128–147.
18. Goldstein, Sol (1977). A study of compulsory licensing. *Licensing Executive Society (LES)*, 122–125.
19. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011/print1484549121500660 (дата звернення 19.04.2019).